

ARZU KÖK : HATAY CUMHURİYETİ MECLİSİ

Hatay Cumhuriyeti Meclis binası müze olarak değil de künefecisi olarak kullanılıyormuş da şöyle bir gerilere Hatay'ın hikâyesine gideyim dedim. Zira bu bilirse yapılan ihanetin büyüklüğü daha iyi anlaşılacaktır. Açıkçası ben bu tarihi bilen yaşayan büyüklerimin anlattıklarının yarısını anlatacağım. Ama ne olursa olsun bunca yaşanan şey sonrasında tarihe ihaneti içim almıyor.

Birinci Dünya Savaşı'ndan 1938'e Hatay Osmanlı İmparatorluğu'nun 1. Dünya Savaşı'nı kaybetmiş olması sonucu bütün cephelerde olduğu gibi Filistin ve Suriye'de dövüşen Osmanlı Ordusu da 1918 Eylül ayı sonlarına doğru görev bölgesinden çekilmeye başladı. Suriye'de VII. Yıldırım Ordusu'nun yöreden ayrılmasından sonra İtilaf Devletleri'nin desteği ile Hicaz Emiri Faysal'ın başkanı olduğu bir Arap-Suriye hükümeti kuruldu. İngilizler 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Antlaşması hükümlerine dayanarak 25 Kasım 1918'de İskenderun Sancağı'na bir miktar asker çıkardılar. Aynı Antlaşma hükümlerine göre Osmanlı yönetimine bırakılmış olmasına rağmen İskenderun Sancağı 'nı işgal eden İngiliz birlikleri 5-6 gün kentte kaldıktan sonra çekilerek 7 Aralık 1918 tarihinde Antakya'ya giren Fransız askerlerine işgali devrettiler.

Mondros Antlaşması ile bu topraklarda görevi bitmiş olan VII. Yıldırım Ordusu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa geri geldiği Adana'da bu işgal hareketini müttefik orduları kumandanı Mareşal Allanby nezdinde protesto etti. Yerli halkın ileri gelenlerinden bir grubun Fransız yönetimine karşı mücadele kararı alması sonucu sancakta mücahitler olarak adlandırılan ve zaman zaman silahlı çatışmaya da giren bir direniş hareketi örgütlendi. 13 Temmuz 1919'da İskenderun Sancağı'na gelerek halka Fransız yönetiminden memnun olup olmadıklarını soran Amerikan heyetine büyük çoğunluğun Türk idaresini istedikleri şeklindeki beyanı Fransız yönetimine karşı başlatılan direniş hareketinin haklılığını göstermekte idi. Sivas Kongresi'nde ilk esasları meydana çıkmış olan Misak-ı Milli kavramı ile ilgili olarak bu direniş hareketinin önde gelen isimlerinden Tayfur Ata Bey (Sökmen) ile Ankara arasında yapılan yazışmalarda İskenderun Sancağı ve havalisinin de (Hatay) bu hudutlar içerisinde olduğunun Mustafa Kemal tarafından belirtilmiş olması bir süredir Misak-ı Milli hududu dışında kaldıkları kuşkusunu içinde olan bölge halkının maneviyatını yükseltti.

Güneydoğu Anadolu ve İskenderun Sancağı'nda iki yıldır süregelen ve Fransız hükümetini huzursuz eden direniş hareketinin ve çatışmaların sona erdirilmesi amacıyla Ankara Hükümeti ile 9 Haziran 1921 tarihinde başlanan görüşmelerin 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması ile bir uzlaşma ortamına girmesi üzerine Antakya'da Fransız yönetimine karşı sürdürülen direniş faaliyetine bir süre ara verildi. Ancak antlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre önce 26 Ağustos 1921 tarihinde Fransızlar bütün Suriye'yi işgal ederek daha önce kurmuş oldukları Faysal başkanlığındaki Suriye Hükümeti'ne son vermiş ve ülkede manda yönetimini uygulamaya başlamışlardı. Gene Ankara Antlaşması hükümlerine göre Fransızlar Adana Mersin Osmaniye Kilis ve Antep'i boşaltırken İskenderun Antakya Kırıkhan Reyhanlı Altınözü ve Samandağ'dan çekilmeyip bu beldeleri İskenderun Sancağı adı altında ve özel bir statü içinde Fransız mandası olarak yöneltmekte olan Suriye Devleti'ne bağladılar. Bu uygulamaları ile Ankara Antlaşması sancağın kurtuluş ümitlerini gelecekte belirsiz bir zamana bırakmış olması nedeniyle Hatay'da yaşayan Türkler arasında üzüntü yarattı.

Ankara Antlaşması hükümleri içinde sancak dahilindeki okullarda Türkçe'nin okutulması Arapça'nın yanında Türkçe'nin de resmi mahiyette bir dil olması Türk kültürünün yayılması sancak bayrağının Türk bayrağına benzer bir bayrak olması gibi maddeler bulunmasına rağmen Fransızlar bu maddeleri hiçbir zaman uygulamadılar. .

Fransızların İskenderun Sancağından çekilmemeleri ve sancak içindeki Türk nüfusa karşı davranışlarındaki eşitsizlik üzerine tekrar faaliyete geçen direniş örgütü merkezi Adana'da olan Tayfur Ata Bey (Sökmen) başkanlığında İskenderun ve Havalisi Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'ni kurarak Ankara ile ilişkilerini devam ettirdiler ve bir heyet halinde Ankara'ya giderek Mustafa Kemal'den bölge ile ilgilenmesini istediler. 1922'de Fransızlar tarafından Suriye Devletleri Federasyonu kuruldu ve İskenderun Sancağı Federasyona bağlı olan Halep Devleti içinde yer aldı. Ülkenin bağımsızlığını ve bütünlüğünü garanti altına alan ve yeni Türkiye Devleti'nin sınırlarını çizen Lozan Antlaşmasında esaslı bir şekilde ele alınmayan ve bu nedenle yöre halkının umutsuzluğa sevk eden Hatay Meselesi Atatürk'ün 15 Mart 1923 günü Adana'da yaptığı konuşmada *"... kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalmaz"* sözü ile yeni bir dinamizm kazandı ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin gündemine ciddi olarak girdi.

Gelişen olaylar karşısında bölgede yaşayan diğer etnik gruplara karşı da örgütlenme ihtiyacı duyan Türk nüfus Türkiye ile birleşme temasını işleyen Altın-Özü isimli bir gazete ile faaliyeti çok kısa süren Antakya Halk Fıkrası adlı bir de parti kurdular. Bölgedeki huzursuzlukların Milletler Cemiyeti'nde yaptığı etkiler sonucu 1926 yılında Fransızlar İskenderun'da bir hükümet kurulması teklifini gündeme getirdiler. Teklife göre Beyrut'taki yüksek komiserliğe bağlı olarak çalışacak bu hükümetin kendi anayasası kendi meclisi ve seçilmiş bir başkanı bulunacaktı. Hükümet merkezi olarak İskenderun öngörülmekteydi. Bu hükümetin teşkili amacıyla yapılan seçimler sonucunda Arapların çoğunlukta olduğu bir meclis oluştu. Başkanlığına da Ahmet Türkmen'in adaylığına karşılık İskenderun Sancağında Fransız olağanüstü komiserinin delegeliğini yapan H. Duriex'in getirildiği Bağımsız İskenderun hükümeti gördüğü tepkiler karşısında kısa bir süre sonra ismini Kuzey Suriye Hükümeti olarak değiştirme kararı aldı.

Anayasaları gereği sancağın bağımsızlığı için yemin etmiş olan Kuzey Suriye Meclisi milletvekilleri bu karardan dört gün sonra Şam'daki Merkezi Suriye Hükümeti'ne bağlanma kararı aldı.

Ortaya çıkan bu yeni durum üzerine Fransa'nın Suriye üzerindeki manda yönetiminin sona ereceği 1935 yılından sonra İskenderun Sancağının geleceğini Türk nüfusun çıkarlarına uygun bir neticeye ulaştırmak amacıyla olan Türkler Fransızların engelleme gayretlerine rağmen hedeflerine ulaşmak için yoğun bir propaganda faaliyetine girdiler. Bu faaliyet içinde özellikle anavatanda gerçekleştirilmiş olan Atatürk ilke ve inkılapları örnek alındı. Örneğin Latin harflerini öğreten kurslar açıldı fes yerine şapka giymeye başlandı ve herhangi bir faaliyet gösteremeyerek sembolik bir kuruluş halinde kalan Halk Partisi kuruldu. Türk nüfusun yaptığı bu gayretli ve ısrarlı çalışmalar meyvelerini verdi ve bir süre sonra Fransızlar İskenderun Sancağında Türk hakimiyeti kavramına sıcak bakmaya başladılar.

Sancakta yaşayan Türkler Ankara'ya gönderdikleri heyetler ile zamanın başbakanı İsmet İnönü ve Mareşal Fevzi Çakmak aracılığı ile Atatürk'e bir kere daha aktardıkları davaları için Ulu Önder'den daha yakın ilgi ve destek istediler. Türk hükümeti 1936 Eylül ayında Cenevre'de yapılan Milletler Meclisi toplantısında konuyu gündeme getirerek İskenderun sancağının bağımsızlık talebini Fransız Hükümeti'ne resmen bildirdi.

Atatürk 1936 yılı TBMM'nin açış konuşmasında *"... Fransızlar ile aramızda senelerdir sürüp giden davanın neticelenmesinin zamanı gelmiştir"* diyerek sancağın bulunduğu bölgeye Hatay ismini verdi. Bu davranışı ile Hatay meselesine ciddi olarak el konduğunu ifade etmiş olan Atatürk o sırada faaliyette olan Antakya-İskenderun Yurdu cemiyetinin adını da Hatay Egemenlik Cemiyeti olarak değiştirdi. Bu cemiyetin merkezi İstanbul'da idi.

Olayların hızlı bir gelişme içine girdiği bugünlerde Fransız başbakanı Leon Blum'un Suriye'ye bağımsızlık verileceği şeklinde beyanı Hatay'ın Suriye'ye geçmeden anavatana katılması için yapılacak çalışmaların hızlandırılmasını gerekli kıldı. Bu sırada Türk nüfusun aleyhine gelişeceği sezilen 14-15 Kasım 1936 genel seçimlerine Türkler katılmayarak seçimi boykot ettiler. 1937 yılı başında Hatay'daki huzursuzluğu gündemine alarak görüşen Milletler cemiyeti *". . . her Hataylı dilediği cemaat listesine yazılmak ve rey vermek hakkına sahiptir"* maddesini içeren Türk tezini kabul etti ve yapılacak halk oylaması için Antakya'ya bir gözlemci heyeti gönderdi.

Heyetin halk oylaması konusunda olumlu bir kanı ile Cenevre'ye dönmesinden ve raporlarını 27 Ocak 1937'de Milletler Cemiyeti'ne vermelerinden sonra İskenderun Sancağı için yeni bir statü ve anayasa taslağı hazırlanarak sancakta Millet Meclisi seçimi yapılması kararı alındı. Türkiye adına Numan Menemencioğlu'nun katıldığı anayasa taslağı hazırlama komisyonu Fransız İngiliz Belçikalı ve Hollandalı diplomatlardan oluşmaktaydı. Komisyon tarafından 15 Mayıs 1937'de tamamlanan tasarı Milletler Cemiyeti'nce 29 Mayıs 1937'de kabul edildi. Bu taslağa göre sancak içişlerinde bağımsız dışişleri maliye gümrük işlerinde Suriye'ye bağlı kalacaktı. Sancağın toprak bütünlüğü Türkiye ve Fransa'nın garantörlüğü altındaydı.

Milletler Cemiyeti'nce kabul edilen tasarı esasları çerçevesinde Ekim 1937'de Antakya ve İskenderun'da Türk konsoloslukları açıldı. 15 Nisan 1938'de başlayan ve ileride yapılacak Millet Meclisi seçimine esas olacak sayım işleminde adilane hareket edilmeyip Türkler aleyhine bir tavır takınılması üzerine durum Türkiye Cumhuriyeti'ne Fransız Hükümetine ve Milletler Cemiyeti'ne duyuruldu.

Sayım sırasında yer yer kanlı olayların da çıkması üzerine örfi idare ilan edildi ve toplum düzenini sağlamak amacıyla Fransız milislerinden oluşan Albay Collet komutasında bir birlik Antakya'ya geldi. Türk partizanı bir asker olan Albay Collet tarafından düzen sağlanıncaya kadar sayım işlerine beş gün ara verildi. Askeri tedbirlere rağmen olayların devam etmesi üzerine Fransız delegesi Carreaux Hatay'ın yönetimini Türkler'e bırakmayı teklif etti.

Bu teklif üzerine Ankara'nın görüşü ve oluru alınarak İçişleri Müdürlüğü mahiyetinde olan İskenderun Sancağı Valisi görevine Dr. Abdurrahman Melek atandı ve vali 6 Haziran 1938 tarihinde göreve başladı.

Bu tedbirlere rağmen etnik gruplar arasında sürüp giden gergin ortamda bazen ölümlerle sonuçlanan olayların devam etmesi üzerine sayım işleri tamamen durduruldu ve seçim komisyonu 26 Haziran 1938'de Sancak'tan ayrıldı.

Duruma bir hal çaresi bulmak amacıyla Türkiye ve Türkiye ve Fransız heyetleri arasında Antakya'da yapılan ve bir hafta süren görüşmeler sonunda 2500 Türk ve 2500 Fransız askerinden oluşacak birliklerin Hatay'a girmeleri ve sayımın bu birliklerin denetimi altında yapılması kararı alındı. Bu karar gereğince 5 Temmuz 1938'de Kurmay Albay Şükrü Kanatlı komutasındaki Türk alayı törenle Antakya'ya girdi. Alınan tedbirler ile sayım işlerine 22 Temmuz 1938 tarihinde yeniden başlandı ve sayım işlemi 1 Ağustos 1938 tarihinde tamamlandı. Sayım sonucunda seçmen sayısı: Türkler 35.847 Aleviler 11.319 Ermeniler 5.504 Araplar 1.845 Ortodoks Rumlar 2.098 diğerleri ise 395 kişi olarak tespit edildi. Bu sayılara göre Millet Meclisi için: Türklerden 22 Alevilerden 9 Ermenilerden 5 Araplardan 2 Ortodoks Rumlardan 2 olmak üzere toplam 40 milletvekilleri adayları seçilecek milletvekili sayısı kadar olduğundan bunlar için seçim yapılmadı ve bu adayların tümü milletvekili olarak meclise girdiler.

2 Eylül 1938 günü toplanan Hatay millet Meclisi daha önce Atatürk tarafından aday gösterilen Tayfur Sökmen'i Hatay Devleti Cumhurbaşkanı seçti. Dr. Abdurrahman Melek başbakanlığa atanırken Abdülğani Türkmen meclis başkanı oldu. Beş bakandan oluşan Hatay Devleti Hükümeti Hatay Millet Meclisi'nin 6 Eylül 1938'deki oturumunda güven oyu aldı.

Çıkarılan bir yasa ile Türkiye Cumhuriyeti yasalarının tümü Hatay Devleti'nin yasaları olarak kabul edildi ve bunlar içinde hemen uygulanabileceklerin belirlenmesi için hükümete yetki verildi. Devlet yönetiminde vatandaşlara uygulanan eşitlik sayesinde cemaatler arasındaki ayrılık ve husumet giderek azaldı.

İlk başta Antakya İskenderun Kırıkhan ilçelerinden ibaret olan Hatay Devleti'nde daha sonra Reyhanlı ve Yayladağ ilçeleri oluşturularak ilçe sayısı beşe yükseltildi. Para birimi Suriye lirası olan Hatay Devleti'ni dış ülkelerde Suriye Devlet Başkanı temsil edecekti. Devletin bayrağı Türk bayrağının çok benzeri olup sadece yıldızı kırmızı idi.

Bir süre sonra Fransız idaresindeki Suriye Devleti ile Hatay Devleti arasında bazı konularda yetki ve yönetim açısından baş gösteren anlaşmazlıklar giderek büyüdü. Manda yönetimi zamanından bu yana görev yapan bütün Fransız ve Suriyeliler Türk yönetimince işten çıkarıldılar. Gerginleşen münasebetler üzerine Suriye Devleti'nin bir ara posta pulu vermemesi üzerine Hatay Devleti Türkiye Cumhuriyeti'nin pullarını kullanmaya başladı. Kısa bir süre sonra kendi pullarını çıkaran Hatay Devleti Uluslararası Postalar Topluluğu'na üye oldu. Devletin parası Suriye parası idi. Vurgunculuğa mani olmak amacıyla gizlice toplanan meclisin bir gece içinde çıkardığı bir kanunla Suriye parası yerine Türk lirasına geçildi. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İskenderun'da bir şube açtı.

Bu sırada Hatay'ın Türkiye Cumhuriyeti ile olan sınırı kapalı idi. Suriye Devletiyle anayasa gereği bir sınırı bulunmamaktaydı. 20 Ekim 1938 gece yarısı Fransızlar kendilerine çıkarılan güçlükleri bahane ederek Suriye Devleti'nin Hatay Devleti ile var olmayan sınırını kapattılar ve Hatay Devleti ile olan ilişkiyi dondurdular. Amaçları Türkiye ile sınırı kapalı olan Hatay Devleti'ni ekonomik açıdan güç duruma sokup kendi istekleri doğrultusunda hareket etmeye zorlamaktı. Bu olaya misilleme olmak üzere Hatay Devleti de Suriye ile yeni oluşan sınırını kapattı. Her iki taraftaki sınırın kapalı olmasının Hatay Devleti'nin ticaret ve ulaşım işlerini aksatacağı ihtimali karşısında olaydan iki gün sonra Millet Meclisi'nde alınan bir kararla Türkiye Cumhuriyeti ile olan sınır açıldı. Suriye hududunun Fransızlar tarafından kapatılması öteden beri düşlenen Hatay'ın anavatana katılması hedefi için pek olumlu bir ortam yaratmıştı. Fransızlar'ın bu durumu sezip özür dileyerek Hatay Devleti ile olan sınırı tekrar açmalarına rağmen Hatay Devleti Suriye Devleti ile olan sınırını açmadı. Bu gergin ilişkiler içinde anavatana katılma arzusu ile dolu sekiz ay geçti. Türkiye Cumhuriyeti'nde 1939 yılında yapılan milletvekili seçiminde Hatay Devlet Başkanı Tayfur Sökmen Antalya'dan Başbakan Abdurrahman Melek ise Antep'ten milletvekili seçilerek TBMM'ne girdiler. Bu olay Hatay'ın anavatana katılması hedefinin bir diğer adımını oluşturmakta idi. Zaten Fransa da bu konuya son zamanlarda ılımlı bakmakta kamuoyunda ise bu çözümün bölgedeki istikrar ve her iki devletin geleceği için en uygun yol olacağı görüşü ağırlık kazanmakta idi.

Nihayet Fransa Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında yapılan anlaşmaya uygun olarak Hatay Millet Meclisi'nin 23 Haziran 1939'da oybirliği ile aldığı karar gereğince Hatay Devleti Türkiye Cumhuriyeti'ne katıldı. Hemen uygulamaya konan bu karar sonucu Hatay'da görevli son Fransız birliği 7 Temmuz 1939 günü Antakya kışlasında yapılan törenle Hatay'dan ayrıldı. Türkiye Cumhuriyeti Fransızlar'a bağlı olan Suriye-Büyük Lübnan Bankası Tütün İdaresi Elektrik Şirketi İskenderun Liman Şirketi'ni satın alırken Suriye uyruğuna geçmek isteyen vatandaşlarına da bir tercih hakkı tanıdı. Suriye Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti temsilcilerinin katılımı ile oluşan komisyon sonucunda bugünkü sınır çizgisi tespit edildi ve TBMM'de çıkarılan 7 Temmuz 1939 tarih

ve 3711 sayılı yasa ile Hatay ili oluşturuldu. Emniyet Genel Müdürlüğü ve Hatay Egemenlik Cemiyeti Genel Sekreteri Şükrü Sökmen Süer Hatay'ın ilk valisi oldu.

Hatay'ın Türkiye'ye katılma kararının alındığı Hatay Cumhuriyeti'nin tarihi Meclis Binası son zamanlarda bir müze olması yaşanan o yılların zorluklarını anlatan tarihi bir mekân görevi üstlenmesi gerekirken künefeci olarak kullanılıyor ne yazık ki.

Dünya Savaşı'nın ardından düşman işgaline uğrayan şehirde Fransız mimar Leon Benju tarafından 1927 yılında sinema salonu olarak inşa edilen bu bina daha sonra Hatay Devleti tarafından Meclis binası olarak kullanıldı. Antakya'da Asi Nehri'nin kenarında bulunan bu tarihi mekân bir süre Valilik olarak kullanıldıktan sonra restorasyon çalışmasına girer. Restorasyon çalışmalarının ardından 2008 yılında yeniden açılan tarihi binanın bir kısmı künefeci olarak tahsis edilirken bir bölümü ise küçük esnafın kullanımına açılmış durumda. Binanın daha önceden sinema olarak kullanılan bir bölümü ise kültür merkezi olarak kullanılmaya devam ediyor.

Bizler ne tarihine ne de tarihi mekânlarına değer vermeyen nasıl bir ulus olduk? Şaşıp kalıyorum bazen. Buradan Hataylılara ve Hatay'da görevli tüm kamu kurum yöneticilerine sesleniyor ve oranın müze yapılması konusunda bir çalışma yapmaya davet ediyorum. Hatay bağımsızlığa hele de Anavatan'a yukarıda anlatabildiğim gibi kolay katılmadı. O halde bu süreç orada anıtlasmalı ve gerçek değerini bulmalı...

Arzu KÖK

[status draft]

[nogallery]

[geotag on]

[publicize off|twitter|facebook]

[category araştırma]

[tags ANALİZ, ARAŞTIRMA, TARİH, ARZU KÖK, HATAY CUMHURİYETİ, MECLİS]